

Recenzja pracy doktorskiej mgr Roberta Mentla, zatytułowanej
Kryzys migracyjny w narracjach ukraińskich uchodźczyń wojennych,
napisanej pod kierunkiem naukowym prof. AWSB dr hab. Artura Fabisia
(Dąbrowa Górnicza 2026)

Przedłożona do oceny rozprawa doktorska pt. „Kryzys migracyjny w narracjach ukraińskich uchodźczyń wojennych” podejmuje istotny - zarówno z perspektywy teoretycznej, jak i praktycznej – problem społeczny i edukacyjny. Autor koncentruje się na doświadczeniu przymusowej migracji kobiet, które po agresji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę znalazły się w Polsce -na Podbeskidziu oraz w Ustroniu. Praca ma charakter interdyscyplinarny, a prowadzone w niej analizy sytuują się na pograniczu andragogiki, pedagogiki międzykulturowej, psychologii oraz socjologii. Takie ujęcie problemu pozwoliło mgr. Robertowi Mentlowi na wielokontekstową rekonstrukcję pola problemowego, interpretację biografii uchodźczyń oraz analizę procesu uczenia się w warunkach podwójnego kryzysu biograficznego: traumy wojennej i przymusowej migracji.

Jest to wartościowy poznawczo zapis doświadczeń kobiet, które konstruują swoją tożsamość, włączając w nią poczucie sprawczości, upełnomocnienia oraz wzrostu posttraumatycznego.

Recenzowana rozprawa obejmuje trzysta sześćdziesiąt osiem stron i ma prawidłową, dwudzielną strukturę, na którą składa się część teoretyczna i empiryczno-analityczna. W siedmiu rozdziałach autor kolejno omawia: teoretyczne ujęcie procesu migracji, sytuację kobiet i dzieci w warunkach konfliktu zbrojnego oraz uchodźstwa, zjawisko

sytuacji granicznych, traumy i kryzysu, proces uczenia się osób dorosłych, założenia metodologiczne badań własnych oraz analizę materiału empirycznego wraz z wnioskami. Taka struktura pracy jest uzasadniona w kontekście jej celu, którym jest uchwycenie procesów uczenia się w dorosłości, w sytuacji doświadczenia kryzysu migracyjnego ukraińskich uchodźczyń wojennych.

Należy podkreślić, że doktorant nie postrzega uchodźczyń wyłącznie jako biernych ofiar wojny, ani też beneficjentek pomocy ale jako osoby aktywnie konstruujące własną tożsamość, mające poczucie sprawczości oraz interpretujące własne doświadczenia i podejmujące działania adaptacyjne w nowym środowisku. To przesunięcie akcentu - z tradycyjnych ujęć uchodźstwa, koncentrujących się na deficytach i traumie na analizę uppełnomocnienia, uczenia się i posttraumatycznego wzrostu - stanowi szczególną wartość pracy doktorskiej mgr. Roberta Mentla.

W części teoretycznej pracy doktorskiej doktorant omawia kluczowe dla podjętej problematyki zagadnienia, między innymi: przymusową migrację, integrację, enkulturację, akulturację, adaptację, sieci migracyjne, samotne macierzyństwo, traumę oraz sytuacje graniczne. Ważną kategorią jest uczenie się dorosłych. Autor wykorzystuje tutaj teorię uczenia się transformatywnego Jacka Mezirowa, koncepcję uczenia się w własnej biografii Petera Alheita oraz koncepcję biografii edukacyjnej Elżbiety Dubas. To konsekwentne skoncentrowanie się na potencjale jednostki pozwala wyjść poza opis samotności, traumy i cierpienia oraz uwydatnić procesy adaptacji, sprawczości i emancypacji.

Należy podkreślić, że wartością tej części rozważań jest umiejętne łączenie dwóch perspektyw: migracyjnej z uczenia się. Przyjęte założenie, że sytuacja przymusowej migracji jest źródłem intensywnego uczenia się, nawet jeśli jest to proces nieplanowany, znajduje uzasadnienie w prowadzonych przez doktoranta analizach. Proces ten jest związany z koniecznością adaptacji do nowych warunków życia, w tym rozpoznania nowych instytucji, uczenia się języka, norm społecznych oraz kulturowych oraz nowych sposobów organizacji życia codziennego, a także rekonstrukcji planów i zamierzeń. Ważne w tym kontekście jest także ukazanie przez doktoranta sieci wsparcia rodzinnego i społecznego.

Magister Robert Mentel trafnie dokonał wyboru literatury z obszaru nauk społecznych i humanistycznych. Rzetelna kwerenda biblioteczna obejmuje pozycje z pedagogiki, psychologii, socjologii i filozofii. Ta część pracy została napisana poprawnie pod względem merytorycznym. Autor przywołuje w niej szereg definicji i klasyfikacji. Ta szeroka rekonstrukcja pola problemowego jest wartościowa, choć mnogość podjętych wątków nie zawsze znajduje pełne odzwierciedlenie w części empirycznej. Nie obniża to jednak mojej pozytywnej oceny tej części pracy.

Badania własne zaprojektowano zgodnie ze standardami przyjętymi w naukach społecznych. Autor trafnie przyjął paradygmat konstruktywistyczny, a w jego ramach teorię ugruntowaną w ujęciu Kathy Charmaz. Doktorant posłużył się wywiadem jakościowym częściowo ustrukturyzowanym. Jest to trafny wybór w kontekście podjętego problemu badawczego. Pozwala on na uchwycenie subiektywnych znaczeń, procesów konstruowania sensu oraz interpretacji doświadczeń uchodźczyń.

Poprawnie dobrano próbę osób uczestniczących w badaniach – kobiet, które w wyniku działań wojennych wyemigrowały z Ukrainy do Polski. Autor wskazuje na celowy wybór piętnastu uchodźczyń, spośród których doświadczenia dziewięciu zakwalifikowano do szczegółowej analizy i interpretacji. Zastosowano tu technikę kuli śnieżnej, opartą na zaufaniu i kontaktach wewnątrzgrupowych. Uchodźcy są określani mianem grupy wrażliwej, trudnej do objęcia badaniami, stąd wybór dokonany przez doktoranta jest w pełni uzasadniony. Istotne jest także umożliwienie czytelnikowi rozprawy wglądu w przebieg procesu badawczego, z jego etapami dochodzenia do rozstrzygnięć badawczych oraz kwestiami problemowymi.

Autor uzyskał wysoką wariację próby, która jest zróżnicowana pod względem wieku, sytuacji rodzinnej, zawodowej oraz doświadczeń życiowych. Taki dobór pozwolił mu na uchwycenie różnorodności trajektorii uchodźczych oraz wyłonienie kilku studiów przypadków. Doktorant deklaruje zastosowanie teorii ugruntowanej, wskazując na częściowo indukcyjny charakter analizy, podając przykładowe kody, wykorzystanie programu Qda Miner. Badania empiryczne zostały przeprowadzone zgodnie z zasadami etycznymi, a opisany proces ich realizacji wskazuje na refleksyjność doktoranta i dojrzałość badawczą.

Część analityczna pracy jest napisana na bardzo dobrym poziomie merytorycznym i wykazuje spójność z opisanymi w części teoretycznej koncepcjami uczenia się dorosłych. Magister Robert Mentel odnosi swoje ustalenia do koncepcji uczenia się biograficznego oraz transformatywnego, trafnie wykorzystując pojęcie dezorientującego dylematu. Na uwagę zasługuje próba typologizacji strategii radzenia sobie w modelu dwubiegunowym: przystosowawczo -odbudowującym oraz unikowo-ochronnym.

Autor prowadzi analizę w odniesieniu do pytań badawczych. Można jednak rozważyć - w przypadku druku książki - inne jej uporządkowanie poprzez wyłonienie bloków problemowych, np. doświadczenia traumy, strategie adaptacyjne, wsparcie społeczne, tożsamość.

Druga wątpliwość dotyczy zastosowania teorii ugruntowanej. W pracy zastosowano układ charakterystyczny dla innych podejść metodologicznych, także prowadzone analizy wydają się być w dużym stopniu podporządkowane opisanym w pierwszej części teoriom. W rezultacie można odnieść wrażenie, że praca nie buduje w pełni teorii ugruntowanej ale wykorzystuje jej elementy do porządkowania analiz materiału empirycznego.

Nie zmienia to jednak w żadnym stopniu mojej bardzo pozytywnej oceny części interpretacyjnej uzyskanych danych empirycznych. Rozdział piąty stanowi prezentację indywidualnych historii uchodźczyń, które są wartościową egzemplifikacją złożoności i niejednoznaczności doświadczeń biograficznych. Interesującym poznawczo dopełnieniem analiz są tabele zestawiające wydarzenia krytyczne oraz najważniejsze lekcje płynące z doświadczeń. Dzięki temu uzyskujemy obraz idiograficznego opisu przypadku połączony z analizą porównawczą.

W rozdziale szóstym autor skoncentrował narrację wokół trzech wymiarów uczenia się: rozpoznawania stanów emocjonalnych związanych z sytuacją uchodźcy wojennego, konfrontacji z wyzwaniem migracji oraz strategii radzenia sobie w nowej sytuacji ekonomicznej, społecznej i kulturowej. Takie ujęcie pozwala na ukazanie migracji jako procesu wielokontekstowego uczenia się. Można tu wyróżnić szereg warstw: emocjonalną, relacji społecznych, instytucjonalną oraz tożsamościową.

Istotnym ustaleniem autora jest współwystępowanie sytuacji granicznej – doświadczenia wojny i uchodźstwa z procesami uppełnomocnienia. Opisuje on posttraumatyczny wzrost, który przejawia się w rozpoznaniu własnego potencjału uchodźczyń, podjęcia aktywności zawodowej i edukacyjnej oraz odbudowy poczucia sprawczości. Interesujący jest również wątek macierzyństwa, który ukazuje ambiwalencję emocji i doświadczeń: dzieci są źródłem motywacji do działań i sensu życia z jednej strony, z drugiej stanowią przyczynę lęku i przeciążenia.

Autor podjął się realizacji bardzo aktualnego tematu, o istotnym znaczeniu społecznym. Praca ma walor aplikacyjny i może stanowić wsparcie dla działań pomocowych, edukacyjnych i integracyjnych. Oryginalne wśród narastających prac w tym obszarze jest usytuowanie analizowanego problemu w pedagogice dorosłych. Autor przekonująco dowodzi, że doświadczenie uchodźstwa można analizować w kategoriach uczenia się w sytuacji kryzysu.

Na szczególne podkreślenie zasługuje bogaty materiał empiryczny. Narracje kobiet objętych badaniami stanowiły podstawę rekonstrukcji doświadczeń oraz strategii uczenia się i radzenia sobie. Wartością analiz jest ukazanie konkretnych studiów przypadku ilustrujących zróżnicowane sposoby doświadczania migracji.

Na szczególne docenienie zasługuje refleksja doktoranta nad procesem badań empirycznych oraz kwestiami etycznymi. W badaniach dotyczących grup wrażliwych, doświadczających traumy i przymusowej migracji jest to warunek rzetelności.

Mocną stroną recenzowanej pracy jest wymiar aplikacyjny. Autor formułuje wnioski związane z koniecznością wsparcia psychologicznego, edukacyjnego, rodzinnego, językowego i informacyjnego, które mogą być wykorzystane przez praktyków pracujących z uchodźcami.

Praca napisana została jasnym i poprawnym stylem akademickim. Przed ewentualną publikacją należy jednak skorygować liczne literówki, błędne zapisy nazwisk oraz powtórzenia. Szczególnie problematyczny jest fragment: dopisz jeszcze kilka podpunktów (s. 341).

Drugie zastrzeżenie dotyczy wskazanego regionu badań. W pracy pojawiają się odniesienia do Podbeskidzia, Ustronia oraz Śląska Cieszyńskiego. Te lokalizacje wymagają doprecyzowania i osadzenia w kontekście regionalnym.

Rozprawa stanowi wartościowe i samodzielne opracowanie naukowe, świadczące o dojrzałości metodologicznej jej autora oraz jego kompetencjach w zakresie prowadzenia narracji naukowej. Magister Robert Mentel w sposób nie budzący zastrzeżeń merytorycznych i etycznych zaprojektował, przeprowadził oraz zinterpretował bogaty materiał empiryczny. W swoich ustaleniach badawczych wskazał na istotne mechanizmy uczenia się w sytuacji kryzysu oraz wzrostu posttraumatycznego. Niewątpliwie oryginalne jest połączenie problematyki migracji wojennej z rekonstrukcją biografii.

Praca wnosi znaczący wkład do pedagogiki dorosłych oraz pedagogiki międzykulturowej, ukazując edukacyjny wymiar doświadczeń, dotąd analizowanych głównie w kontekście pomocy humanitarnej, psychologii traumy czy polityki migracyjnej.

W mojej ocenie rozprawa spełnia wymagania stawiane pracom doktorskim określone w Ustawie z dnia 20 lipca 2018 roku – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (z późniejszymi zmianami). W konkluzji rekomenduję dopuszczenie rozprawy doktorskiej „Kryzys migracyjny w narracjach ukraińskich uchodźczyń wojennych” do dalszych etapów postępowania doktorskiego oraz o dopuszczenie autora do publicznej obrony rozprawy doktorskiej.

Ignacy Grąbski-Melosiński